

janiju. Slovan XV, 1917, str. 321 ss. — France Kidrič: Prešernov album. Ljubljana 1950, str. 308 ss, sl. str. 139. — Spremnno besedilo za ta del albuma sta po Kidričevi smrti dopisala Alfonso Gspan in Mirko Rupel; spomenike je popisal menda prvi. — 2. Prim. SBL II, str. 479 (avtorja Rudolf Andrejka in France Kidrič). — 3. Ne sme nas motiti, da je Izidor Cankar (Langusove risanke: Začetki romantičnega slikarja. Razprave I. razreda SAZU IV/4, str. 15 ss) kakor večino drugih tudi to Langusovo risanko datiral v prezgodnji čas rimskega študija ali tik po njem, to je okoli leta 1826. — Pri Cankarju ima risanka številko VIII. in staro galerijsko inv. št. 952. — 4. Sliko glej v cit. »Prešernovem albumu« str. 63 in tekst str. 291. — 5. Ibid. str. 103 in 300. — 6. Tudi akad. Božidar Jakac, ki je kot odličen portretist vaje presojati črte človeškega obraza, dopušča možnost, da gre res za Čopov portret. — 7. Prešernov album, op. cit.

str. 309, sl. str. 140 in str. 310, sl. str. 146. — 8. Viktor Steska, Naši spomeniki iz empirske dobe. ZUZ VIII, 1928, str. 57 ss, sl. str. 58. — Glej tudi: Carniolia I, 1838—1839, str. 379. — 9. Dorfmeistru (1774 Dunaj — 1839 Ljubljana), učitelju risanja na ljubljanski normalki, je posvetil Vodnik v enem od zapisov svoje pesmi »Bohinjska Bistrica« kitico o Savici (»Vincence, pisec / z barvami, / Savico mi pisal / s črtami.«). — Izbrane pesmi Valentina Vodnika. Uredil Alfons Gspan. 1958, str. 184. — 10. Reprodukcijsko Vodnikovega nagrobnika pred okrnitvijo in prenosom na Navje glej v: Josip Mal: Zgodovina slovenskega naroda. Celje 1928—1939, str. 339. — 11. Prešernov album, op. cit. str. 308, sl. str. 137. — Risbo hrani NUK. — 12. Ibid. str. 310. — 13. Op. cit. str. 14. — 14. Josip Mal, Kustos Freyer med slavisti. Čas X, 1916, str. 155 ss. — 15. Rudolf Molè, Navje. Naš Bežigrad. 1940, str. 72 ss.

SMRTNA KAZEN V TISKU NA SLOVENSKEM (1848—1878)

PETER VODOPIVEC

»Katero pravico si lastijo ljudje, da pobijajo svoje vrstnike? Prav gotovo ne tiste, iz katere izhajajo suverenost in zakoni. Ti so le vsota najbolj drobcenih delcev osebne svobode vsakega posameznika. Predstavljajo skupno voljo, ki je skupek volj posameznikov. Toda kdo je pripravljen prepustiti odločitev o svoji usmrtitvi drugim? Kako lahko odpoved najmanjšemu delu posameznikove svobode kdajkoli vključuje največje dobro med vsemi, življenje samo? In, če bi se to zgodilo, kako bi se tako načelo strinjalo z načelom, ki ne daje nobenemu človeku pravice, da bi si vzel sam svoje življenje? To pravico bi pač moral imeti, če ima moč, da daje pravico do svoje usmrtitve drugim ali družbi kot celoti.

Smrtna kazen torej ni pravica, saj sem pokazal, da kaj takega ne more biti; je vojna naroda (države) proti državljanu, čigar uničenje je presojeno kot potrebno in koristno. Toda, dobil bi pravdo v prid človeštva, če bi dokazal, da njegova smrt ni niti koristna, niti potrebna.« (Cesare Beccaria, »Dei delitti e delle pene«, Livorno 1764).¹

I

Nasprotovanje kaznovanju s smrtjo ima dolgo zgodovinsko tradicijo. Že od nekdaj so posamezniki dvomili v pravico oblastnikov in države do obsojanja na smrt in usmrtitve (tako npr. v »našem kulturnem krogu« zlasti besedniki zgodnjega krščanstva in nasilje zavračajoči prekrševalci reformacijskega časa). Toda v splošnem so

ostajali nasprotniki smrtne kazni vse do 18. stoletja osamljeni posebneži, medtem ko je videla velika večina prebivalstva — z razmišljajočimi ljudmi vred — v smrti kazni nekaj povsem naravnega. Vprašanje o kaznovanju s smrtjo se je tako široko in načelno zastavilo šele ob radikalnem prelomu razsvetljenstva z vladajočimi naziranjmi, ki je tudi pravu in kazni odrekel njuno dotodanjo (teološko) utemeljitev. Prizadevanja po novi »tostranski« utemeljitvi prava in kazni, ki jim je bil vodilo razum, z razsvetlenskimi idejami o naravi, svobodi in človeku so — ob optimističnem zaupanju, da je človek v bistvu dober, da v njem torej dobro prevladuje nad zlom in ga je zato mogoče spremeniti in poboljšati — nujno vodila tudi k spraševanju o kazni s smrtjo; ne nazadnje je na problem opozarjala sama kaznovalna praksa s samovoljnostjo pri obsojanju na smrt, silno krutimi javnimi usmrtitvami in pogostim kaznovanjem s smrtjo, saj je bila smrtna kazen predvidena celo za manjše delikte, kot so kraja, beračenje, tihotapstvo ali — v Angliji — seko dreves v javnem drevoredu (v Franciji je bila npr. v 18. stoletju smrtna kazen predvidena za več kot sto, v Angliji celo do dvesto kaznivih dejanj).²

Prvi razsvetljenjski pisec, ki se je glasno in odločno zavzel za odpravo smrtne kazni, je bil milanski odvetnik Cesare Beccaria. Svoje poglede na kaznovanje in smrtno kazen je razložil v drobni knjižici z naslovom »Dei delitti e delle pene« (1764), s katero si je pridobil nesmrten sloves. Po Beccariu je smrtna kazen večkratno ne-

vzdržna. Prvič je pravno nedopustna, saj nima nihče pravice, da bi se ubil sam in torej zato te pravice tudi ne more prepuščati drugim ali državi. Drugič je nepotrebna: doživljenjska smrtna kazen družbe nič slabše ne varuje pred zločincem kot izvršitev smrtne kazni, tega pa je mogoče bolje ustrahovati s pogledom na doživljenjsko trpljenje zaprtega kot s hitro opravljeno javno usmrtnitvijo. Tretjič naj bi bila smrtna kazen nesprejemljiva tudi iz etičnih razlogov, saj naj bi bil — po razsvetlenskem prepričanju — glavni smoter zakona poplemenitnje nravi. Kasneje, ko je Beccaria bil imenovan v komisijo za revizijo kazenskega zakonika v avstrijski Lombardiji, je tem argumentom dodal še enega: zmotljivost sodnikov, nepopolnost dokaznega postopka in »nepopravljivi« (dokončni) značaj smrtne kazni. V skladu z miselnostjo časa, v katerem je v središču pozornosti »salus rei publicae«, je dopustil smrtno kazen le v dveh izjemnih primerih: če bi ostal zaprti državljan tudi v zaporu tako močan in vpliven, da bi ogrožal varnost države ali, če bi bila njegova smrt zares edino sredstvo, ki bi druge ljudi odvrnilo od umora. Beccarijevi nazori so že v svojem času naleteli na velik odmev (zlasti med francoskimi razsvetlenci) in zbudili živo razpravo, ki je daleč preseгла časovne okvire razsvetljenstva (saj v mnogih deželah še danes ni končana). Nasprotniki smrtne kazni so se stalno vračali k njegovim stališčem, naglašali moč njegovih argumentov in jih dopolnjevali z novimi. Tako je ostalo močno ob strani dejstvo, da je približno v istem času kot Beccaria in neodvisno od njega (vendar z mnogo manjšim odmevom) nastopil proti smrtni kazni tudi avstrijski učenjak Joseph von Sonnenfels z utemeljitvijo, da »smrtna kazen nasprotuje končnemu namenu kaznovanja«.³

Medtem ko so za Beccarijem in Sonnenfelsom krenili moške kot Voltaire, D'Alambert, Morellet, Melchior Grimm, Lessing, Herder, Klopstock, Schiller, Humboldt in drugi⁴ in kaznovanje s smrtjo bolj ali manj radikalno odklonili, je smrtno kazen v nasprotju z njima — kot njun najpomembnejši nasprotnik — na novo utemeljil Immanuel Kant. Kantovo stališče do odnosa med zločincem in kaznijo in torej tudi do smrtne kazni je mogoče razumeti le v zvezi z njegovim pogledom na človeka, svobodo, državo in pravo. Zanj so namreč enakost, svoboda in samostojnost posameznika apriorna načela, na katerih počiva država. Svoboda posameznika pa seveda ne sme omejevat svobode drugih, za kar skrbi pravo. Vsako zlo, ki ga človek napravi drugemu ali družbi kot celoti, je, kot bi ga napravil samemu sebi. Če kdo koga okrađe, je, kakor bi okradel samega sebe, saj s tem, ko spravlja v negotovost lastnino drugih, ogroža tudi svojo. Podobno je z življenjem: vsak umor ogroža življenje drugih in tudi življenje storilca. Človeku je pripisoval Kant najvišjo, absolutno vrednost; tako je lahko tudi zločinec kaznovan le zaradi samega sebe in »njegova prirojena osebnost« prepoveduje, da bi bil kaznovan dru-

gim za vzgled. Zato kazen ne more imeti drugega namena, kot da storilcu določi pravico na osnovi njegovega lastnega dejanja. »In kakšna je vrsta in stopnja kaznovanja, ki si jo javna pravičnost postavlja za načelo in merilo?«, se je vprašal Kant in si odgovoril: »Nikakršna druga ne kot načelo enakosti (v stanju jezička na tehtnici pravice, da se ne nagne bolj na eno kot na drugo stran). Torej kakršnokoli zlo zadajaš drugemu, delaš to samemu sebi. Če koga sramotiš, sramotiš samega sebe... ako ga ubiješ, ubiješ samega sebe. Samo pravo povračila — (jus talionis) — samo po sebi razumljivo pred ogrado sodišča, ne pa v tvoji privatni sodbi — lahko odmeri kvaliteto in kvantiteto kazni...«⁵ Morilca lahko tako kaznujemo le s smrtjo. Tu za Kanta ni nadomestila, ki bi zadostilo pravici. Še tako bedno življenje (v zaporu) ne more biti enakovredno izgubi življenja drugega in le nad »morilcem sodno izvršena smrt« zagotavlja ravnotežje med »zločinom (umorom) in povračilom«.⁶ Kant je sicer začrtal smrtni kazni nove, ožje meje (smrt za smrt) in v tem smislu zavrnil tedanje pogoste smrtne obsodbe, obenem pa je nastopil tudi proti njihovim krutim izvršitvam. Vseeno pa je s svojimi stališči odločilno posegel v razpravo kot najvplivnejši nasprotnik Beccaria in vse naslednje stoletje naj bi se — kot pravi nemški pravni zgodovinar Wolfgang Preiser — razpravljanje o smrtni kazni izčrpalo prav v dveh smereh, ki sta ju začrtala ta dva avtorja.⁷

V zadnjih desetletjih 18. stoletja so razsvetlenske zahteve po odpravi smrtne kazni že dobile praktično političen odmev. Potem, ko je švedski kazenski zakonik leta 1778 število s smrtjo zagroženih kaznivih dejanj močno omejil, je leta 1786 — z obširno utemeljitvijo v Beccarijevem slogu — smrtno kazen kot prva odpravila Toskana. Leto kasneje je zlasti pod vplivom Josepha von Sonnenfelsa odpravil smrtno kazen (z izjemo za preki sod) tudi kazenski red Jožefa II., ki je veljal za vse tedanje avstrijsko cesarstvo (vendar je v nadomestilo zanjo vpeljal zelo ostre zaporne kazni kot vkovanje v temnici, vleko ladij itd.). V Franciji je t. i. »code pénal« leta 1791 zmanjšal število s smrtjo zagroženih kaznivih dejanj od 115 na 32, vpeljali so obglavljenje z giljotino kot edini način usmrtnitve, kasneje pa je bil sprejet tudi predlog, po katerem naj bi z nastopom miru, v republiki smrtno kazen povsem odpravili.⁸ Te spremembe pa so se le deloma obdržale dalj časa. Toskana in Avstrija sta smrtno kazen ponovno uvedli v nekaj letih (čeprav le za razmeroma majhno število kaznivih dejanj), medtem ko je v Franciji — po velikem krvoprelitju v času francoske revolucije — niso nikoli dokončno ukinali (in vztrajajo pri njej vse do danes).

Razprava o kaznovanju s smrtjo se je tako nadaljevala v 19. stoletje. Nekatero države (npr. Bavarska) so — ne nazadnje pod vplivom Kantovih idej — že v prvih desetletjih stoletja omejile kaznovanje s smrtjo le na najtežja kazniva dejanja, v drugih — napr. v Angliji⁹ — pa je po-

stajal problem smrtne kazni in njene izvršitve predmet vse intenzivnejše razprave. Odločno in glasno je vprašanje o smrtni kazni ponovno odprlo leto 1848. Zahtevo po odpravi smrtne kazni so postavili na dnevni red v večini dežel, ki jih je zajel revolucionarni nemir: v Franciji so predolgi razpravi ukinili smrtno kazen za politična kazniva dejanja (čeprav so se posamezniki — med njimi Victor Hugo¹⁰ — zavzemali za odpravo smrtne kazni v celoti), frankfurtski parlament je odpravil smrtno kazen za vsa kazniva dejanja, za katera ni kazen s smrtjo posebej zagrožena v pomorskem in vojnem pravu, 29. januarja 1849 pa je sprejel odločitev o odpravi smrtne kazni tudi avstrijski državni zbor v Kromerizu; z zmago reakcije v Avstriji seveda tudi ta odločitev ni nikoli stopila v veljavo.

Pod letu 1848 se je gibanje za odpravo smrtne kazni močno okrepilo. Vse glasnejša je postajala zlasti kritika javnih usmrtitev; te so povsod po svetu privabljale tisoče gledalcev, vendar po prepričanju kritikov še zdaleč niso delovale ustrahovalno. Ko se je leta 1849 udeležil javne usmrtitve Charles Dickens, je bil »ves iz sebe in zgrožen spričo nizkočnosti prizora«. »Nimaš pojma, kako je bilo v resnici pri usmrtitvi obeh Maningov,« je pisal prijatelju, »ljudje so se obnašali tako nepopisno strašno, da se mi je še nekaj časa zdelo, da živim v mestu samih hudičev.«¹¹ Podobno je leta 1864 ob neki javni usmrtitvi opozarjal Times, da je bilo v bližini vislic opaziti »rop in nasilje, glasen smeh, preklinjanje, pretepanje, razuzdanost in kvantanje«. Med gledalci naj bi bili najbolj »nepoboljšljivi izmečki« Londona, »sleparski kvartopirci, tatovi, koc-karji... iz cenениh javnih zabavišč in biljardnic«. Istega leta so v Angliji opozorili na podatek, da je med 167 ljudmi, ki so jih v nekem mestu obsodili na smrt, kar 164 obsojencev že videlo javno usmrtitev.¹² Leta 1853 se je s člankom v »New York Herald Tribune« kritično ozrl na smrtno kazen tudi Karl Marx, med drugim zavrnil Kantove sodobne epigone in naglasil, da bi bilo — namesto proslavljanja »rabljevega dela«, ki »odstranjuje del, zločincev, da bi napravil mesto novim« — mnogo koristneje razmišljati o sistemu, ki te zločince stalno in »vedno znova rojeva.«¹³

Pod vplivom takih in podobnih stališč so nekatere države smrtno kazen že v 19. stoletju odpravile (1847 Toskana, 1848 nemške države Oldenburg, Anhalt, Nassau in švicarski kanton Freiburg, sredi stoletja nekatere države v ZDA, 1862 Grčija, 1863 Kolumbija, 1864 Romunija in Venezuela, 1867 Portugalska in 1899 Italija), medtem ko so v drugih postopoma ukinili javne usmrtitve in kaznovanje s smrtjo več ali manj omejili. Med temi državami je bila tudi Avstrija, kjer se je razprava o smrtni kazni po letu 1848 nadaljevala in doživela poseben razmah prav v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja. O občasnih odmevih te razprave na Slovenskem, pisanju tiska v treh slovenskih deželah o smrtni kazni in usmrtitvah v tem obdobju

in zlasti odločnem nastopu Karla Slanca proti smrtni kazni leta 1876 naj bi govoril tudi ta članek.

II

V Kromerizu so o odpravi smrtne kazni razpravljali 24., 25. in 29. januarja 1849. Nasprotniki smrtne kazni, ki so med govorniki prevladovali, so se sklicevali na Beccaria, ugotavljali, da smrtna kazen nima ustrahovalnega učinka in sploh nasprotuje namenu kaznovanja, omenjali, da se številni nasprotniki smrtne kazni stalno povečuje in naglašali človekovo »naravno pravico do življenja«, opozarjali, da smrtna kazen nasprotuje tudi osnovnim resnicam krščanstva, saj Bog ni hotel grešnikove smrti, temveč le njegovo zveličanje itd. itd.¹⁴ Razprava se je usmerjala zlasti k dilemi, ali naj se odpravi smrtna kazen za vsa kazniva dejanja, ali le za politične delikte (podobno kot v Franciji). Slovenski poslanci v razpravi niso sodelovali, iz državnozbornskega zapisnika pa je razvidno, da sta se Ulepič in Ambrož prijavila k besedi proti predlogu, ki je bil kasneje sprejet, vendar nista prišla na vrsto in je bila razprava prej zaključena. Državni zbor je 29. januarja z večino 91 glasov (197 proti 106) sprejel predlog o odpravi smrtne kazni za vsa kazniva dejanja; o tem, kako so glasovali slovenski poslanci, ne pove zapisnik ničesar.¹⁵

O odločitvi državnega zbora, da predlaga cesarju v potrditev odpravo smrtne kazni, sta ljubljanska »Slovenija« in celjski časopis »Slovenske novine« obvestila svoje bralce le s kratko vestjo,¹⁶ Novice pa so ji posvetile celo nekoliko daljši sestavek, ki naj bi opozoril na glavne argumente njenih zagovornikov. »Več dni so se poslanci pogajali zavoljo te reči,« je pisal noviški poročevalec. »Veči del poslancev je govoril zato, da obsojenje k smrti je grosovinska navada starih tamnih časov. Posebno goreče zoper obsojenje k smrti je govoril neki duhoven, gosp. Sidon po imenu, ki je dokazal, da obsojenje k smrti ni ne človeško ne kristjansko, in de tudi ne straši hudodelnikov. Noben človek nima pravice družimu življenja vzeti, ki je dar božji; če kdo kar kakiga družiga umori, dopernese hudodelstvo: ali pa sme pravična sodba hudodelstvo s hudodelstvom povračati, de ubijavca k smrti obsodi? Hudodelstvo ostane hudodelstvo, nej ga dopernese, kdorkoli ga hoče. Nevaren in hudoben človek se da hudo kaznovati, če se v ječo za celi čas svojiga življenja verže, kjer se bolj spokori kakor v treh dneh, ko je k smrti obsojen...« Novice svojega stališča sicer niso podrobneje opredelile, pozdravile pa so dodatno odločitev zbora, da sklepa ne pošlje v takojšen podpis

cesarju, saj bi to pomenilo zakon »de ne smejo nikjer nobeniga (tedaj tudi na Ogorskem ne) ob glavo djati« in to ne bi bilo prav, »če premislimo, da puntarska Košutova derhal je pahnila Dunajčane v to nesrečo, in de bi ravno ta derhal izvseta bila od tega, kar je zapeljance zadelo...«¹⁷

Sklep o odpravi smrtnih kazni pa — kot rečeno — ni nikoli stopil v veljavo. Z nastopom reakcije in ponovno uveljavitvijo absolutizma so v Avstriji obveljala kazensko pravna določila iz leta 1803 in z njimi kaznovanje s smrtjo za vrsto kaznivih dejanj: velezdajo, za vsak izvršen umor, tri primere požiga in ponarejanje kreditnih papirjev.¹⁸ Kazenski zakon iz 1852 je število kaznivih dejanj, za katera je bila določena smrtna kazen, sicer nekoliko omejil, smrtnih kazni pa ni odpravil. V petdesetih letih so gledale oblasti na zahtevo po odpravi smrtnih kazni kot na sestavno točko revolucionarnega programa iz leta 1848; za njihovo stališče se zdi značilno pisanje uradnega ljubljanskega časnika ob spremembah v kazenskem zakoniku leta 1852. »Med gesli, ki jih je uveljavil prevrat leta 1848, je bila v ospredju tudi odprava smrtnih kazni,« je pisala Laibacher Zeitung. »Zakaj se je revolucionarna stranka s tako odlično vnemo zavzela za to, je postalo zdaj jasno. V igri nista bila le napačno razumljena sentimentalnost in iz napačnih izhodišč rastlo, varljivo človekoljubje, temveč so tisti tovariši stranke, ki so šli v svojih prizadevanjih najdlje in hoteli povsem in za vedno zavreči stare osnove družbenega reda, spoznali v odpravi smrtnih kazni najzanesljivejše sredstvo, s katerim bi slabili in sčasoma zloмили avtoriteto zakona, ki je v najpomembnejših in mnogoterih razmerah zagotavljal obstoj starega družbenega reda.«¹⁹ Toda — nadaljuje nepodpisani pisec — kot se zdi v ostalem smrtna kazen »neizogibna« za učinkovitost urejenega in pravičnega sodstva, tako so narekovali oziri »pravičnosti, človečnosti in razumnosti« razmeroma veliko število pomilostitev obsojenih na smrt. V času od 1. januarja 1804, ko je začel veljati kazenski zakonik iz leta 1803, so obsodila avstrijska sodišča na smrt 1304 ljudi, vendar je bilo izvršenih le 448 obsodb, ostalim 856 obsojencem pa so bile spremenjene v zaporne kazni. »Ta duh usmiljenja,« ki naj bi bil značilen za izvrševanje kazenskega zakonika v Avstriji, je po Laibacher Zeitung »dokaz zmernosti, bistroumnosti in človečnosti, s katero se je vlada te države vsakokrat trudila opravljati svojo nalogo« in ta duh naj bi preveval tudi spremembe, ki jih je dobil kazenski zakon iz leta 1852, saj naj bi bil zanje značilen »sistem

napredujočega omiljevanja kazenske zakonodaje.«²⁰

Zahteve po reformi avstrijske kazenske zakonodaje pa so že v začetku ustavne dobe ponovno oživele in leta 1861 je pooblastil cesar kasnejšega pravosodnega ministra dr. Antona Hyeja, da pripravi osnutek novega kazenskega zakonika. Osnutek, ki ga je Hye predložil leta 1863 in o katerem so potem razpravljali vse do leta 1867, je predvideval nadaljnje omejitve v kaznovanju s smrtjo,²¹ kar je zopet močno spodbudilo razpravo o odpravi smrtnih kazni v Avstriji. Zanimivo je, da Novice za ta vprašanja niso pokazale nobenega zanimanja, zato pa je Laibacher Zeitung leta 1864 prinesla (po dunajski predlogi) obširno poročilo o publikaciji državnozborskega poslanca dr. Bergerja z Dunaja, ki se je zavzemal za odpravo smrtnih kazni in tako s prve strani tudi kranjske bralce obvestila o argumentih njenih nasprotnikov.²² Bergerjeva stališča so tem bolj zanimiva zato, ker je avtor zavračal naravno-pravno utemeljitev, po kateri država nima pravice razpolagati z življenjem posameznika, naglašal pa zlasti misel, da je smrtna kazen v nasprotju z namenom kaznovanja, kar je pri poročevalcu zbudilo očitno odobravanje. Tako beremo v poročilu tudi naslednje misli: »Odprava smrtnih kazni ni pravno, temveč kulturno vprašanje. To je ključna točka argumentacije gospoda pisca. Daleč od bolesterne sentimentalnosti zavrača dokaze nasprotnikov smrtnih kazni, ki naj bi bili utemeljeni v neodtujljivi pravici osebnosti, pravni neutemeljenosti izvršitve in tudi uporabi smrtnih kazni kot sredstva za doseg cilja. Država ima vsekakor pravico, da za višje interese skupnosti, v primeru sile zahteva celotno osebnost posameznika...« Drugo vprašanje pa je seveda — piše Laibacher Zeitung — ali smrtna kazen sploh dosega svoj v pozitivnem pravu zastavljeni namen. Kot tak cilj naj bi običajno postavljali povračilo, poboljšanje in ustrahovanje. Po Bergerju smrtna kazen ne dosega nobenega treh ciljev (zlasti ne z javnimi usmrčitvami); v tej zvezi se avtor posebej kritično dotika avstrijske sodne prakse, v kateri je bila obsodba na smrt vezana na priznanje zločinca (kar naj bi prepredilo justične umore), saj so po njegovem mnenju s tako prakso le nagrajevali »zakrknjenost« zločinca. Oblasti se v zadregi vse pogosteje zatekajo k »usmiljeni« praksi pomilostitev, je sklenila Laibacher Zeitung z Bergerjevo mislijo svoje poročilo, »namesto da bi pripoznale nedopustnost smrtnih kazni, ki je ne zahtevajo niti interesi skupnosti, niti npravna ideja sveta in še posebej ne sam pravni red«.

Medtem ko taka in podobna stališča na Slovenskem niso naletela na glasnejši odziv, se je »gibanje« za odpravo smrtnih kazni v naslednjih letih v Avstriji že tako okrepilo, da je prišlo vprašanje leta 1867 — ob razpravi o spremembah kazenskega zakonika — ponovno pred poslansko zbornico. Predlog za odpravo smrtnih kazni je bil na dnevnem redu zasedanja 16. julija in predlagatelji so ga utemeljili zlasti z dveh stališč: naglasili so, da mora kazenski zakonik obravnavati vsakega zločinca kot človeka in mu zato ne sme odrekati v »človekovem bistvu utemeljene sposobnosti poboljšanja«, obenem pa opozarjali na dokončni (»nepopravljivi«) značaj kaznovanja s smrtjo, ki ob zmotljivosti sodnikov dopušča sodne umore. Minister Hye in sodniščeniki so se v zagovoru vladnega predloga, po katerem naj bi obdržali smrtno kazen za napad na osebo vladarja, za premožljive, naklepni umor in roparski uboj, sicer strinjali, da je odprava »smrtnih kazni« zahteva civilizacije, toda menili so, da še ni prišel čas za njeno ukinitve, saj »ljudstvo še ni dovolj zrelo« in še ni doseglo potrebne »civilizacijske stopnje«. Kljub odločnemu dokazovanju nasprotnikov smrtnih kazni, da le-ta nima ustrahovalnega učinka, je Hye v sklepnem govoru ponovno naglasil svoje in vladno prepričanje, da je »smrtna kazen v resnici najbolj zastrašujoča in edina kazen, ki... odvrača večino k zločinom s smrtnimi posledicami nagnjenih posameznikov od dejanske izvršitve zločina.«²³ Po peturni razpravi je poslanska zbornica predlog za odpravo smrtnih kazni z 79 proti 56 glasovom zavrnila (za predlog je glasoval del centra in vsa levica, proti pa Beust, Taaffe, vsa desnica, del centra in nekaj poslancev z levice),²⁴ vendar nato na istem zasedanju sprejela sklep, ki je odpravil javne usmrtitve. Slovenski poslanci v razpravi o smrtni kazni podobno kot leta 1849 tudi tokrat niso sdelevali.²⁵

Odločitev poslanske zbornice, da zavrne predlog za odpravo smrtnih kazni, je naletela v nekaterih delih Avstrije na glasno odobravanje javnosti. Tedanje razpoloženje npr. lepo ilustrira pismo zemljiškega posestnika z ogrsko-galijske meje dunajskemu gospodarskem časopisu »Volkswirth« (v letih 1865-68 ga je urejal Vincenc Fereri Klun), ki pozdravlja sklep poslanske zbornice in utemeljuje potrebo po vztrajanju pri smrtni kazni tudi z gospodarskimi argumenti; meni namreč, da bi odprava smrtnih kazni izpostavila življenje in lastnino prebivalstva v številnih področjih morilskemu napadam, kar bi vodilo k izseljevanju iz krajev, ki nimajo zadostne moške zaščite.²⁶ Na Slovenskem pa za vpra-

šanje smrtnih kazni spet niso pokazali posebnega zanimanja. Medtem ko je Laibacher Zeitung obširno povzela parlamentarno razpravo, je Novice, ki so sicer iz državnega zbora dovolj podrobno poročale, niso niti omenile. Zato pa so se tem bolj nejevoljno oglasile ob tistih določbah novele k kazenskemu zakoniku, ki so spreminile ravnanje s kaznjenci, odpravile uklepanje in prepovedale telesno kaznovanje. »Zbornica poslancev je dokončala popravke kazenske postave,« so poročale. »Nemški liberalci niso mogli dalje trpeti, da bi se v zaporih šibali »lumpi« ali da bi razbojniki priklenjeni bili; zato so ovrgli stare kazenske postave, češ da so preostre; »lumpov« ne bodo torej več topli, razun če se obnašajo pregrdo v zaporu, in verig (ketinj) ne bo več na nogah razbojnikov; namestoval jih bo post en dan v tednu. Taka »izvrstna« milostljivost pa — to lahko rečemo dunajskim liberalcem nikakor ni po volji ljudstva, katero okoli sebe vidi, da — razun tega, da so zaprti — se hudodelcem v ječah veliko bolje godi kakor milijonom in milijonom najpoštenejših drugih ljudi! Tudi človečnost ima svoje meje, čez katere se omaja vse družinsko življenje.«²⁷

V širšem avstrijskem okviru se je razprava o smrtni kazni nadaljevala v sedemdeseta leta. Med nasprotniki smrtnih kazni je v tem času stopil v ospredje profesor kazenskega prava na dunajski univerzi Wilhelm Emil Wahlberg, ki je med drugim dokazoval, da »moderna« avstrijska kazenska zakonodaja glede števila kaznivih dejanj, za katera je določena smrtna kazen — z izjemo zoženja pojma umora in veleizdaje — ni prišla posebno daleč od zahodno-galijskega kazenskega zakonika iz leta 1796, medtem ko razkrivajo številke o izvršitvah smrtnih obsodb in pomilostitvah (za desetletje 1866 do 1876), da je pomilostitvena praksa rezultat povsem subjektivnih nazorov vsakokratnega pravosodnega ministra.²⁸ Razprava o smrtnih kazni se je nadaljevala tudi v državnem zboru in decembra 1875 je parlamentarni odbor za pripravo osnutka novega kazenskega zakonika ponovno predlagal odpravo smrtnih kazni.²⁹ Toda predlog tudi tokrat ni bil sprejet in 15. marca 1877 je Slovenski narod lahko lakonično ugotovil, da »precejšnje število se jih je letos uže obsodilo na smrt, in več so jih tudi uže obesili.«³⁰

Na Kranjskem se je v podporo vladnemu vztrajanju pri smrtni kazni leta 1868 zopet oglasila Laibacher Zeitung, ki je pozdravila odpravo javnih usmrtitev in priznala, da je mogoče navesti vrsto sprejemljivih argumentov zoper smrtno kazen, kar tudi vpliva na

moderno kazensko zakonodajo, ki se »danes« omejuje na to, da določa kazen s smrtjo le za najtežje zločine.« Po prepričanju nepodpisanega pisca pa bodo tudi najnaprednejše države vztrajale pri kaznovanju s smrtjo še dolga stoletja, saj se smrtni kazni upira zlasti ljudski čut za pravičnost, ki zahteva, da je izrečena kazen v sorazmerju s težo zločina. Ljudstva ne bo nikoli zadovoljilo, če bomo nekomu, ki je ukradel sto guldnov, prisodili petdeset guldnov kazni, v istem smislu pa zavrača tudi zaporno kazen pri tistih vrstah umorov, pri katerih ne najde razloga za pomilostitev. »Kazen, ki jo javno mnenje zavrača kot nezadostno, povzroča prezir do prava,« naglašala Laibacher Zeitung. »Ne mislimo le, da se bodo umori množili, če morilca ne bo ustrahovala kazen z vrvjo, temveč smo tudi prepričani, da bo ohlapno sodstvo, ki ne bo nikjer preneslo strogosti... in vedno težilo le k usmiljenju, slabilo, spri-dilo in preobrnilo celotno skupnost. Nepopolno kaznovani veliki zločini rojevajo velike in majhne zločine...«³¹ Istega leta je Laibacher Zeitung s posebnim poudarkom opozorila, da se je za smrtno kazen odločil tudi spodnji dom britanskega parlamenta.³²

Slovenski časopisi o razpravi o smrtni kazni in zahtevah po njeni odpravi tudi naslednja leta niso poročali. Že glasno nezadovoljstvo nad leta 1867 sprejetimi spremembami v ravnanju z zaprtimi kaznjenci, ki je polnilo njihove strani vsa sedemdeseta leta, pa razkriva razmeroma veliko neprizanesljivost do »lumpov« in »razbojnikov«. Za slovenske liste — naj gre za Zgodnjo danico, Slovenskega gospodarja, Slovenca, Novice ali Slovenski narod — je nesporno, da se »poštenjak lahko preskrbi s pridnim delom« in stopi le »brezvestni lenuh... po krivičnih potih, ki ga zapleto v hudodelstvo in kazni.«³³ Zato morajo biti kazni take, da bodo »hudodelca plašile in odvračale od hudodelstva«. Nova kazenska določila naj bi imela prav nasproten učinek. Novice z Zgodnjo danico so leta 1867 sicer pozdravile sklep o organizaciji knjižnic in pouka v zaporih, že odprava uklepanja in tepeža pa je vzbudila zelo kritična stališča.³⁴ Misel, da se v zaporih kaznjencem zdaj bolje godi kot marsikateremu poštenemu in pridnemu kmetu in rokodelcu, saj so preskrbljeni z »zdravim stanovanjem, potrebno obleko in dobro, preobilno hrano«, je bila očitno razširjena zlasti na podeželju, od koder so često poročali, da se vračajo »hudodelci« iz zaporov »rejeni«, »cvetočih lic« in komaj čakajo, da se vrnejo vanje. V začetku sedemdesetih let je bilo nezadovoljstvo zaradi »usmiljenja oblasti« že tako razširjeno, da je sprejel za-

htevo po ostrejših kaznih za eno svojih programskih točk tudi tabor v Kapeli pod Radgono leta 1870.³⁵ Predlogi za poostritev zapornega režima so bili različni — med njimi lahko zasledimo tudi misel, da bi ne bila odveč dobro urezana palica³⁶ — vendar je prevladovalo prepričanje, da bi učinkovitost kazni najbolje povečali s stradanjem zapornika. »Kakor skušnje kažejo, se najzdatnejše vkroti žival in najhujšo zver s stradežem,« so leta 1873 v tem smislu pisale Novice.³⁷ Tako je tudi edino mogoče, hudodelce po tej poti ukrotiti... Res je, da tepež utegne na škodo biti zdravju in včasih človeka za delo nezmožnega napravi; torej je prav, da se je opustil. Mesto njega pa naj se kaznovancem odtegne vse, kar jim življenje prijetno dela. Neprijetno stanovanje, nevšečna oblika, pičila hrana, zlasti stradež, moralo bi hudodelcem misel na hudobije jemati in jih na pot prav poštene-ga življenja napeljevati. Ako se sé stradežem to ne more doseči, zastoj je potem vse, hudodelec ostane vse svoje dni hudodelec; spaka v človeški družbi, ki ne zasluži družega, nego da se za celi čas njenega življenja kam v zatišje odpravi...« Po prepričanju Novic — in ne le Novic, saj podobne misli lahko zasledimo tudi drugod — »bode to pravo strašilo zoper hudodelstvo«, posebno, ko se bo »izstradani človek suh kot trska, iz ječe izpuščen« pojavil med ljudmi in se bo »ob pogledu njega britko delalo vsacemu in ga opominjalo, varovati se tega, kar človeku nadloge koplje«; zato predlagajo slovenskim poslancem v državnem zboru, naj razmislijo o tem predlogu in predlagajo ustrezne spremembe v kazenskem zakoniku. »Če bi liberalci kričali, da take kazni so nečloveške,« odločno končuje noviški pisec, »naj jim reko, da sedanje prečloveške kazni peljejo h komunizmu in petroleju, ki sta že prav blizu«.

Čeprav torej slovenski časopisi o zahtevah po odpravi smrtno kazni ne pišejo, je ob miselnosti, ki jo razkriva njihovo pisanje o zločincih in kaznovanju težko verjetno, da bi topogledno pozitivno odločitev sprejeli z odobravanjem.

III

O odnosu slovenskega prostora do kaznovanja s smrtjo v opisanem času pa zanimivo pričajo tudi poročila o občasnih javnih usmrčitvah v slovenskih deželah in »zanimivih« usmrčitvah v Avstriji in drugod v svetu. Podobno kot povsod po svetu so javne usmrčitve tudi na Slovenskem vsakokrat vzbudile živo radovednost: ob morišču se je ne glede na zgodnjo jutranjo uro, ob kateri so obsojence običajno justificirali, zbrala množica mešča-

nov in okoličanov (poročila po letu 1848 poročajo o nekaj tisočih — celo pet tisoč in več — gledalcih ob vsaki priložnosti, naj gre za kraj, kot je bila Ljubljana, ali le za Novo mesto), obenem pa so bile zgodbe o morilcih in »obešencih« že od nekdaj zanimivo in »privlačno« branje in so jih deloma v poduk in deloma v razvedrilo prinašali tako slovenski kot nemški časopisi. Poročila o usmrtitvah praviloma niso bila obširna in so jih objavljali med lokalnimi vestmi ali v rubrikah, kot so bili »Poduki raznega zapopadka«, toda poročevalci ob tem niso pozabljali na impresivne posameznosti, ki naj bi kar se da zvesto pričarale vzdušje na morišču in pokazale na obsojenčevo obnašanje in njegova občutja. Opise so radi pospremili s prikazom obsojenčevega zločina, ki naj bi še potrdil (zdi se, samo po sebi razumljivo) dejstvo, da se je z usmrtitvijo izpolnila pravica, sklenili pa so ga s poučnim sklepom, ki naj bi razkril neizogibnost obsojenčeve usode glede na njegovo življenjsko zgodovino in njegovo nepopoljšljivost. Dvoma v utemeljenost smrtne kazni ali odpora do javne usmrtitve (vse do leta 1876) v tem pisanju ne bomo zasledili. Smrtna kazen je bila pač kazen, sicer strahotnejša kot druge, toda kazen za prav tako strahotno kaznivo dejanje, zato zadovoljitev in izpolnitev pravice, ki vsaj javno ni dopuščala sočutja in usmiljenja do obsojenca. Poročevalci so pokazali večjo popustljivost in omenjali »olajšanje« občinstva le tedaj, če se je obsojenec pred smrtjo spovedal in je torej vtaknil glavo v zanko »spokojen in skesan«. Za vse navedeno se zdi npr. značilno že naslednje poročilo Novic o javni usmrtitvi v Novem mestu leta 1859: »Iz Novega mesta, 21. jul. Danes je na obešalnicah smrt storil tisti grozoviti morivec Janez P*** (priimek obsojenca so v času navajali le z začetnico — opomba P. V.), od katerega je marsikdo naših bravcev čudno novico slišal, de je po dovršenem umoru umorjenega prekrižal in nad njim molil. C. kr. kresijna sodnija novomeška ga je zavolj javne posilnosti z nevarnim žuganjem in zavolj razbojnega umora v smert obsodila in najvišja sodnija je to sodbo poterdila... Po dolgem tajejnji je obstal Janez to hudodelstvo. Danes se je spolnila pravica nad njim! Velika množica ljudi se je bila k žalostni zgodbi zbrala, kakršne že blizu 50 let pri nas nismo doživeli; s tihim strahom je pričakovala trenutka, ki bo zločesto življenje pregrešnika končalo. Res grozno je bilo viditi viseti mrtveca med nebom in zemljo! Vendar v veliko odžalo vsem je obsojenec zlo skesan, miren, in v Božjo voljo udan dušo izdihnil. Naj bode zlasti mladosti svariven

zglede, kam neubogljivost in razujzdanost človeka že v mladih letih pripelje. Nobeno opominjevanje ni pomagalo; talko hudoben je bil, da so mu oče na smrtni postelji rekli: »Janez, Janez, ti boš res na vislicah visel, ako se ne poboljšaš.« In žalibog! Prenatanko so se spolnile očetove besede.«³⁸

Podobno so poročale Novice dve leti kasneje tudi iz Ljubljane, kjer so obesili dva italijanska zapornika, ki sta leta 1860 v prisilni delavnici ubila jetnika — sonarodnjaka. Pisec je najprej naglasil, da sta bila »hudodelca« že kakor mlada fantalina »brez sluha za keršanski nauk« in sta ostala »brez šolske omilke«, »dopernašala« sta »mnogotero hudobijo, ktera ju ni zapustila celi čas njunege življenja«. Nato je nadaljeval: »Ko jima je bila v terek smrtna sodba naznanjena, je starejši mirno zaslišal usodo, spoznavši krivico svojo, mlajši pa, ki je ravno najhuje ranil Gobbi-ta, se je repenčiti začel, da je nedolžen — in šele v sredo ponoči po 11. uri so ga skesanega spovedati in obhajati mogli; ali kmalu je začel spet svojo »nedolžnost« terditi in jo je terdil še pod vislicami, dokler mu ni rabelj sape ustavlil. Pravijo, da kakih 6—7000 ljudi je bilo na morišču pričujočih, in da se je rabelj pravega mojstra skazal: v malo trenutkih je vsak zagagnil; Pristaviti imamó še, da loterija je imela velik sejm v četrtek in petek, ker starodavna neumna vraža za obešenci v loterijo staviti in »z gavg si srečo kovati«, tudi pri nas še gospodari. Bog daj norcam pamet!«³⁹

Javne usmrtitve so tudi na Slovenskem spremljali s prepričanjem, da učinkujejo vzgojno in ustrahovalno; v tem smislu so se po izvršitvi obsodbe na zbrano množico radovednežev obračali tudi duhovniki, ki so spremili obsojenca na morišče, »jih krepko opomnili, kam de človek pride, ko zanemarjen, nepodučen postopa, kakor njih dosti po Ljubljani ter so budili starše, de nej bolj skerbno za keršansko odrejo otrok si prizadevajo« — kot je ob usmrtitvi obeh italijanskih zapornikov leta 1861 poročala Zgodnja danica.⁴⁰ Večjega nasprotovanja javnim usmrtitvam ne zasledimo v časopisju niti tedaj, kadar je bila taka usmrtitev posebno mučna. Leta 1867 so tako na grajskem hribu v Ljubljani ob običajni množici gledalcev obesili mladega fanta, ki je ubil lastno mater in ki se je branil priti na morišče ter so ga morali zato prineesti pod vislice. Vseeno poročevalec, ki je v Laibacher Zeitung podrobno opisal usmrtitev, ni niti z besedo omenil, da bi mučno prerivanje na morišču napravilo nanj neprijeten vtis ali zbudilo v gledalcih odpor, medtem ko Novice tega »neljube-

ga« zapetljaja niso niti omenile.⁴¹ Smrt morilca — naj je bila še tako mučna in tragična — očitno ni zaslužila prizanesljive besede. Na to ilustrativno kaže tudi vest o samomoru na ljubljanskem gradu zaprtega morilca leta 1872. »Siloviti morivec Dermastja, nekdanj strah vsi gorenski strani, ki je pred dvema letoma v gozdu v Semeledniški okoličnici grozovito umoril samotno dekle, se je v nedeljo v jetnišnici na ljubljanskem gradu, v samotnem zaporu, z jermenom, ki ga je imel okoli pasa, sam zadavil,« so sporočile Novice in takoj nato dostavile: »Prav je, da taka pošast gre iz življenja, tako kakor je živela!«⁴²

Podobno miselnost razkrivajo tudi v slovenskem časopisu objavljeni prikazi usmrtilcev v Avstriji in drugod v svetu, saj so večinoma napisani stvarno, brez komentarja prirejevalca in uredništva, čeprav pogosto segajo v podrobnosti, ki naj bi ustvarile dramatično, za bralca tem bolj napeto in grozljivo vzdušje. Kot svojevrstna »zabavna«, času ustrezna »šund« literatura je želelo biti to pisanje predvsem zanimivo, »privlačno« branje. Zahtev po odpravi smrtne kazni in argumentov njenih nasprotnikov zato tudi v njem ni zaslediti. »Smrt za smrt« se zdi samo po sebi razumljivo pravilo, o katerem se še tako natančni opisi usmrtilcev ne sprašujejo.

Ko je petindvajsetletni študent prava na dunajski univerzi Karel Slanc v februarju leta 1876 pisal članek, v katerem je odločno in obširno zavrnil ne le javne usmrtilce, temveč smrtno kazen sploh, se je moral torej prav dobro zavedati, da na Slovenskem ne more računati na glasnejše odobravanje in podporo.

IV

Decembra leta 1875 je v Kamniku madžarski vojak ubil nadrejenega oficirja in vojaško sodišče ga je obsodilo na smrt z obešenjem. Ker je avstrijski vojaški zakonik še določal, da se morajo usmrtilce izvršiti javno, so vojaka 10. februarja 1876 obesili v bližini prisilne delavnice na Poljanah v Ljubljani. Med Ljubljaničani in okoličani, ki »že« od leta 1867 niso videli javne usmrtilce, je dogodek zbudil veliko radovednost, o njem pa so poročali tudi vsi na Kranjskem izhajajoči časopisi. Najbolj podrobno poročilo je prinesel Slovenski narod, ki je pod naslovom: »Obešenjak v Ljubljani« pisal takole: »... danes so obesili J. Vargo, kateri je svojega predstojnika zavrtno meseca decembra p. l. ustrelil... Pred sedmo uro davi odpejli so J. V. z močno eskorto. Poleg njega je marširal jeden bataljon vojakov pod po-

veljništvom majorja J. V. je šel tiho in mirno celo pot; tik za njim peljal se je sanitetni voz, katerega pa nij potreboval, ker je bil do zadnjega trenutka jako krotak. Ko so do vešal dospeli, čitala se mu je še jedenkrat razsodba najprvo v nemškem in potem v magjarskem jeziku. Po dokončanem prečitanju komandiral je poveljnik celemu bataljonu k molitvi... Mej tem časom dovršil je rabelj se svojim sinom vse priprave, ter potem pozval V. na vešala... Potem mu zaveže rabljev sin noge in sicer tako močno, da je postala leva daljša od desne; stari rabelj pak je pripravil vez za vrat. V. je tudi sedaj srčno, kakor ves čas, še rablju pomagal si lanec za vrat pripravljati ter za to nekoliko srajco in zavrtnik odvihal. Ko je bilo vse to gotovo, zavezal mu je še roke, kakor bi trenil zabil nekoliko vrat in usmrten je bil... Duhovnik je govoril potem nekoliko besedi navzočemu bataljonu. Po dokončanem govoru odmarširala je vojska domov. Rabelj pa je odmeril jamo kamor so obešenjaka proti večeru pokopali. Okoli vešal se je nastavila straža, da so mnogobrojno ljudstvo zabranjevali preblizu hoditi. Sploh pa je silno velika množica privreła gledat, posebno veliko — ženskega spola.«⁴³

Narodov poročevalec je torej v opisu usmrtilce J. Varge zopet ostal pri navajanju »suhih dejstev« in grozljive podrobnosti z napadalno radovednostjo Ljubljaničanov, ki so se vse do večera množično zbirali ob razstavljenem obešencu, v njem tudi tokrat niso zbudile glasnejšega odpora ali nejevolje. Podobno so o usmrtilci poročali tudi drugi kranjski časopisi, le Laibacher Tagblatt je ob kraju poročila, potem ko je opisal vsiljivo ljudsko radovednost, ugotavljal, da »ne more biti daleč tisti čas, ko tudi z vojaške strani izrečene smrtne kazni ne bodo smeli več izvrševati javno,« saj govorita za izvršitev smrtnih obsodb v zaprtih prostorih »čut nravnosti in kultura« in tak »javni spektakel usmrtilce« ne bi smel nikoli služiti za zadovoljitev radovednosti prebivalstva.⁴⁴ Ko se je tako že zdelo, da bo kot običajno tudi ta javna usmrtilce odšla v pozabo brez kritičnejšega odmeva, se je v začetku marca 1876 s feljtonom »Nekaj o vešalih« oglasil v Slovenskem narodu S-c; za oznako se je skrival študent četrtega letnika prava na dunajski univerzi Karel Slanc.

Slanc je začel dopisovati v Slovenski narod v prvem letniku fakultete (1872) in je zlasti od leta 1874 pošiljal Narodovemu uredništvu pravo reko člankov, dopisov in feljtonov, ki »so bili ne samo bolj živahno pisani, ampak tudi miselno tehtnejši od velike ve-

čine drugih«. ⁴⁵ Obravnaval je najrazličnejšo problematiko, pisal o gospodarskih, socialnih, narodno-političnih in kulturnih vprašanjih, o odnosih med Slovenci in Nemci, Nemci in Slovani in o jugoslovanski ideji, skratka že v času univerzitetnega študija (promoviral je 1879) se je razvil v razgledanega in plodnega publicista. Iz Kermavnerjevega pregleda Slančevega publicističnega dela v Slovenskem biografskem leksikonu je razvidno, da se z vprašanjem smrtne kazni ni posebej in podrobneje ukvarjal in se po letu 1876 k problemu — vsaj obširneje — ni več vrnil. ⁴⁶ Njegov feljton »Nekaj o vešalih« je bil torej predvsem neposreden, ogorčen in odklonilen odziv na opisano usmrtitev v Ljubljani, k pisanju pa ga je prav verjetno — posredno ali neposredno — spodbudil tudi že omenjeni profesor kazenskega prava Wilhelm Emil Wahlberg, ki ga je moral Slanc poslušati na dunajski univerzi (in na katerega se v sklepu svojega feljtona tudi sklicuje). Uredništvo Slovenskega naroda je objavilo feljton v dveh nadaljevanjih, ⁴⁷ brez lastnega komentarja, čeprav so bila Slančeva stališča v ostrem nasprotju z vsem, kar so do tedaj o »hudedelnikih«, kriminalu in smrti kazni pisali tako Slovenski narod kot drugi slovenski časopisi.

»Pred par dnevi so v Ljubljani jednemu človeku pomagali z vsem pompom in ceremonijami obešanja do najhitrejšega potovanja v onkrajni bog si ga vedi kakšni svet,« je začel Slanc svoje pisanje. »To nij bilo ni prvo ni zadnjikrat in lansko leto je bilo posebno v skrbeh, da rabeljni ne pridejo iz prakse. Obešalo se je dostikrat tu in tam po vsej državi, ali to dejanje je žalostno, še žalostneje pa za družbo, v katerij se to godi, katera taka dejanja strpi in ne samo to, morebiti radovedno, veselo gleda žalostno igro pod vešali, na vešalih na katerih visi človek, ki je otrok tiste familije družbe, v katerej smo se drugi izgajili, na katera obeša človeška družba lastni svoj greh.«

Tudi zločinec je torej otrok družbe, v kateri je odrasčal in živel, rezultat vzgoje in okolja, ki sta ga oblikovala. Slanc je misel v članku posebej poudaril. »Če je kaj dognano,« je opozoril, »dognano je to, da človek pride na svet s prazno dušo«. Človekovo »mlado življenje« je »nepopisana tabla« in vzgoja »še le riše vanj misli, dobre in slabe...« Človek bo dober, če smo z vzgojo vanj vsadili dobra in poštena načela, človek, ki smo ga v mladosti pustili »vetrovom usode«, pa bo romal od ječe do ječe, dokler ne bo na kraju pristal na vešalih. Na to, kako mlad, zapuščen človek ob brezbriznosti druž-

be zdrkne v kriminal, po Slancu značilno kaže življenjska pot nezakonskega otroka, ki ga okolica od rojstva odklanja in gleda z odporom in prezirom. Prva pesem, ki mu jo »poje osoda« je »glad in pomanjkanje«, piše naš feljtonist, prvi pozdrav, ki ga sliši je »pankrt«. V pomanjkanju ustanov, ki bi skrbele za vzgojo sirot, se lahko tak otrok v najboljšem primeru zaposli kot pastir, kjer nato odrasča »med živino«, sam sebi prepuščen in brez prave vzgoje. Ker ga po zgledu starih zavračajo tudi mladi, pošteni fantje, si poišče prijatelje tam, kjer ga ne prezirajo in ne odklanjajo. »Tako pride naš fant v šolo zločinstva.« Slabe družbe je po Slančevem mnenju vedno dovolj, ta zdaj poskrbi za fantovo vzgojo, oblikuje njegov značaj in s tem njegovo življenje. »In če potem tak človek hodi pota zločinstva,« sklene Slanc svojo misel, »če ta človek krade, kar je po njegovih principih prav naravno, če tak človek, ki ni nikdar priložnosti imel, srce si blažiti, divje strasti krotiti, ubija, kar po njegovej divje krvi in divje glavi nič nij neumnega, če je skratka tak človek vse to storil... potem pride človeška družba, država ter ga z velikansko svojo močjo prime in ven na plano pelje, kakor še pred kratkem, ter ga v veliko veselje, zija lastega, brezsrčnega ljudstva popne mej nebo in zemljo. Tam na vešalih z grdim obličjem bi imel biti tak mrtvec v znamenje pravice, kazni ali straha ali bog ve kaj še. Meni se močno zdi, da s tem človeška družba sama na ogled postavlja svoje gnjile bolečine in srce in možgani mi pravijo, da to nij pravično.«

To pa naj bi bil le »jeden primer iz življenja,« pravi Slanc v prepričanju, da bi lahko navedel še več in sto takih, posebno, če bi se podal v velika mesta in tam poiskal »gnjezda zavrženosti«, kjer bi prav lahko dokazal, da je človek »pravzaprav bestija« in ga ukroti le civilizacija. Med sto kriminalci jih tričetrt zavije na krivo pot zaradi slabe vzgoje, »družbene neumnosti in nemarnosti«, in marsikateri med temi »kandidati ječe in vešal« bi postal v »drugačnej izgoji, v drugačnem duševnem zraku pošten in koristen ud družbe.« »S kakim pravom, s kako koristjo...« se torej potem »vešala delajo ter ljudje s smrtno kaznijo spravljajo s posebno pošto na oni svet...?«

Razprava o smrti kazni, ki naj bi po Slančevih besedah nagrmadila že celo literaturo, naj bi se po njegovem mnenju tudi že končala z »zmago protivnikov smrtne kazni, tako da ni več odpravljanje smrtne kazni principiarno, ampak le še vprašanje časa, ki bode smrtno kazen odpravil, dejansko obesil na vi-

slice.« Zlasti utemeljevanje smrtnih kazni s svetim pismom (»kdor krv preliwa, s tistim se mora to isto zgoditi«) in božjo voljo ali s trditvijo, da zahteva smrtno kazen »razžaljeni čut naroda za etično poplačilo,« je po Slancu brez vsake realne podlage. Čas, »ko se je skozi več stoletij in do praga našega stoletja sem nad zločinci izvajal izrek: klin s klinom, ali: zločinec je kakor divja zver, pokončati se mora, kakor ona, ali ko se je mislilo, da bode na vešalih viseč človek vse hudobne ljudi in strasti iztirjal iz površja zemlje« — ta čas je žalostna stran v zgodovini boja proti kriminalu. »Bil je to srednji vek,« prostodušno ugotavlja Slanc, »in ako mu moramo njegovo brutalno ravnanje z ljudmi malo odpustiti, ker je bil ves čas neumen in divji, vendar nikdar ne smemo v naših časih, v kojih je le nekaj prosvete, posnemati neumnosti in divjosti njegove in vešala za vešali, grmado za grmado napravljati zaradi maščevanja nad zločinci, zaradi odstrašenja družih od zločinstev, ali zaradi tega ker je zločinec kakor divja zver nevaren.« V vsem tem namreč »tiči surov misleč človek, v vsem sliši se grda divja krvoločnost in maščevanje, ki boječe se za malo premoženja z najostrejšim kaznovanjem zločinstva odvrniti misli. Ako gledamo nazaj, kar sem začetkoma povedal o izgoji zločinstva, in ako si to dobro predočimo, ostala nam bo le strast, maščevanje kot dokaz za potrebo smrtnih kazni, koliko pa je tak argument vreden, mi nij treba povedati.«

Med najrazličnejšimi argumenti, ki so jih v času navajali v zagovor smrtnih kazni, je zbudilo v Slancu največje ogorčenje očitno še dovolj razširjeno stališče, da je vzdrževanje zločincev predrago in je zato najbolj enostavno, da se družba nepoboljšljivega zločince znebi z usmrtitvijo. Tak skopuh vendar ne misli na to, je ugotavljal, da mora plačevati tudi vzdrževanje ubogih bolnikov »in kaj drugega nego bolnik je zločinec in na njem se kažejo družina tvoje bolečine, tvoje ostudne ali ipak tvoje bolezni.« Kot družba mirno plača milijone za »ubijalce-vojake« in redi »na stotine penzioniranih lopovov«, tako je njena dolžnost, da nosi stroške svojega greha, »preskrbljenje jetnikov«.

Za Karla Slanca smrtnih kazni ni mogoče opravičiti. Tako v zadnjem delu članka navaja tudi vse druge glavne argumente proti smrtni kazni. Prvič: smrtna kazen nima ustrahovalnega učinka, nasprotno, ljudje, ki »so obešanje gledali« prej »zdivjajo«, kot se »ustrajajo« in nemajhno število primerov kaže, da »je človeška zver najrajše v okolici vešal doma.« Drugič: Človeška družba bi mo-

rala tudi v najglobokeje padlem človeku ceniti človeka in zraven vedno pomisliti, da je njen otrok in da se skoraj o vsakem zločincu lahko reče: čemu celo drevo posekati, ako je le jeden sad gnil, čemu celega človeka umoriti, ker je le jedna stran v njem za nič.« In tretjič: »država se mora ... vprašati, ako sme kazen upotrebljavati, zoper katero nij nobene restitucije, katera se ne da preklicati, ako se je sodnik človek zmotil, s katero je človeku vzela, kar mu nij dajala. Vprašati se mora, ako res ne ve boljšega storiti s človekom zločincem, nego ga grešnika v pol brezvestnem, pol v brezupnem položaju poslati v nepoznani oni svet... vprašati se mora ako ne bi zaprečila več umorov s tem, ako pokaže, da zna sama pred umorom strpeti, kakor pa narobe, ker zločinec se ne da splasiti po kazni...« V tej zvezi se je poslužil Slanc tudi Wahlbergovih podatkov o številu izvršenih smrtnih obsodb v Avstriji v posameznih letih in povzel njegovo misel, da »se v praksi obeša po subjektivnem mnenju začasnega pravosodnega ministra.« »Wahlberg najde dobo dveh let, v katerih se nič nij obešalo, akoravno je bilo tedaj na smrt obsojenih toliko ljudi kakor druge kratki,« je sklenil Slanc svoj feljton in ironično dodal: »Čudo, da v tej dobi država ni razpadla.«

Ob vsem povedanem verjetno ni treba ponovno opozarjati, da so bila to stališča, ki jih v slovenskem časopisju treh dežel do tedaj ni bilo mogoče prebrati. S svojim feljtonom »Nekaj o vešalih« je Karel Slanc opozoril na socialne korenine kriminala, pozval k strpnem odnosu do »hudodelnikov« in obenem kot prvi na Kranjskem, če ne celo v vseh treh slovenskih deželah, nastopil proti smrtni kazni. Tako je zahteva po odpravi smrtnih kazni končno izvirno, čeprav zelo osamljeno, odjeknila tudi v slovenskem časopisu. Na to, kako daleč so bila Slančeva stališča miselnosti slovenskega prostora, pa ne nazadnje kaže dejstvo, da v slovenskem časopisju niso naletela na glasnejši odziv.

v

Pisanje kranjskega časopisja o smrtni kazni in usmrtitvah se ni v naslednjih letih skoraj nič spremenilo. Sem in tja so sicer posamezni listi poročali o pobudah za odpravo smrtnih kazni,⁴⁸ toda v splošnem so ostajali pri običajnem neprizadetem poročanju o smrtnih obsodbah in usmrtitvah. Kot je znano, smrtnih kazni v monarhiji niso nikoli opravili. Razprava o kazni s smrtjo pa se je vseeno ves čas nadaljevala in njeni nasprotniki so se vedno znova oglašali. Med drugimi je tako leta 1900 nastopil proti smrtni kazni

tudi Anton Aškerc (Dr. Clemens Severus) s člankom v Ljubljanskem zvonu.⁴⁹

Winston Churchill naj bi leta 1910 zapisal ali dejal, da je »razpoloženje in odnos javnosti do zločinov in zločincev eden izmed najzanesljivejših preizkusov civiliziranosti vsake dežele.«⁵⁰ Te misli naj bi sicer ne razumeli preveč dobesedno, saj lahko v končni posledici pomeni, da tudi mnoge dežele 20. stoletja niso dosegle posebno visoke civilizacijske stopnje. Verjetno pa je nesporno, da je odnos zlasti piščočega in razmišljajočega dela prebivalstva vsakega naroda do zločinstva, kaznovanja in posebno kaznovanja s smrtjo sestavni del njegove duhovne in kulturne zgodovine. Prav v tem smislu se mi je zdelo zanimivo pokazati tudi na odnos časopisja na Slovenskem do vprašanja o smrtni kazni v prvih desetletjih druge polovice 19. stoletja, ko se je topogledna razprava v Avstriji močno razživela, in opozoriti na odločni nastop Karla Slanca proti smrtni kazni leta 1876.

OPOMBE

1. Citat po angleškem prevodu v: Capital Punishment, edited by Thorsten Sellin, Harper Row New York 1967, str. 39. — 2. Wolfgang Preiser, Die Geschichte der Todesstrafe seit der Aufklärung, Die Frage der Todesstrafe — Zwölf Antworten, R. Piper Verlag München 1962, str. 39 sl. — 3. W. Preiser, nav. delo, str. 41—43. — 4. O odnevu Beccarie v Franciji: F. Venturi, Il diritto di punire, Utopia e riforma nell' illuminismo. Piccola Biblioteca Einaudi. Torino 1970, str. 119—143. O odnevu v Nemčiji: Hans-Peter Alt, Das Problem der Todesstrafe, Chr. Kaiser Verlag München 1960, str. 142. — 5. Imanuel Kant, Metafizika čudoredja, Veselin Masleša, Sarajevo 1967, str. 138. — 6. Prav tam, str. 139. — 7. W. Preiser, nav. delo, str. 46. — 8. Prav tam, str. 43—44. — 9. O razpravi o smrtni kazni v Angliji v prvi polovici 19. stoletja obširno piše L. Radzinowicz, A History of English Criminal Law, Volume 4, Stevens London 1968, str. 303 sl. — 10. Morceaux Choisis de Victor Hugo, Librairie Ch. Delagrave, Paris, str. 450. — 11. Christopher Hibbert, Zgodovina zločinstva in kazni, Cankarjeva založba 1965, str. 83. — 12. Prav tam. — 13. Karl Marx-Friederich Engels Werke, Band 8, Dietz Verlag Berlin 1960, str. 506—509. — 14. Verhandlungen des österreichischen Reichstages nach der stenographischen Aufnahme, Vierter Band, 53.—83. Sitzung, Krensier 22. November 1848 bis 1. Februar 1849, Wien 1870, str. 561—65, 571—595, 634—657. — 15. Prav tam, str. 657. — 16. Slovenija, 6. svečana 1849, str. 41, Slovenske novine, 8. svečana 1849, str. 23. — 17. Novice VII, list 6, 7. svečana (februarija) 1849, str. 25. — 18. Gesammelte kleinere Schriften und Bruchstücke über

Strafrecht, Strafprocess, Gefängnissskunde, Literatur und Dogmengeschichte der Rechtslehre in Oesterreich von Wilhelm Emil Wahlberg, Zweiter Band, A. Hölder Wien 1877, str. 146. — 19. Laibacher Zeitung, N. 261, 13. November 1852, str. 1113—14. — 20. Prav tam. — 21. Geschichte des oesterreichischen Strafrechts in Verbindung mit einer Erläuterung seiner grundsätzlichen Bestimmungen von Hugo Hoegel, Erstes Heft, Wien 1904, str. 99 sl. Wahlberg, nav. delo, str. 146. — 22. Laibacher Zeitung, N. 147, 1. Juli 1864, str. 585—86. — 23. Laibacher Zeitung, N. 163, 19. Juli 1867, str. 1089. — 24. Prav tam. — 25. Abgeordneten Haus Protokole, Band 10, 20. Sitzung — 1. Session, 16. Julij 1867, str. 383 sl. — 26. Der Volkswirth, X, N. 30, 27. Juli 1867, str. 241. — 27. Novice, list 41, XXV, 9. oktobra 1867, str. 339. — 28. Te številke so zares zanimive: v letih 1865-71 je bilo v Avstriji v celoti izrečenih 282 smrtnih obsodb, od tega pa so jih samo v letu 1866 izvršili 28 (v letih 1865-66 38). Leta 1868 so usmrtili pet obsojencev, v letih 1869, 1872 in 1874 ni bilo nobene usmrtitve, v letih 1870, 1871 in 1873 pa po ena. V letih 1874—76 je bilo ponovno obsojeno na smrt 291 ljudi, izvršili pa so 8 obsodb. Wahlberg tudi navaja, da so bile zaporne kazni, v katere so spremenili kazen obsojencem na smrt zelo različne. Le del med njimi je bil zdaj obsojen na dosmrtno ječo, druge so obsodili na 20, 18, 17, 12-letno in celo krajšo zaporno kazen. Gl. Wahlberg, nav. delo, str. 149—150. — 29. Laibacher Tagblatt, VIII, N. 283, 11. Dezember 1875. — 30. Slovenski narod, X, N. 60, 13. marca 1877. — 31. Laibacher Zeitung, N. 127, 4. Juni 1868, str. 937—38. — 32. Laibacher Zeitung, N. 97, 28. April 1868, str. 702. — 33. Novice, list 48, XXXI, 26. november 1873, str. 386. — 34. Zgodnja danica 20. prosenca 1867, str. 22, Zgodnja danica, 10. vinotoka 1867, str. 237, Novice, list 9, 27. februarija 1867, str. 71 in isto kot v opombi 27. — 35. Novice, XXVIII, list 26, 28. junija 1870, str. 209. — 36. Novice, XXX, list 25, 19. junija 1872, str. 197—98. V »Potopisnih listih slovenskega učitelja svojemu pobratinu« piše Josip L. Zelezodolski, da je v Karlovcu videl policaja, ki je nesel proti jetnišnici svezjenj leskovih palic. »Spoznal sem zdajci,« nadaljuje, »da to niso »spazierstöckelni« za gospode od magistrata... ampak, da na Hrvaškem še ne poznajo 'Freiheit wie in Oesterreich', pač pa se držijo o potrebi še starih 'dvadeset i pet batin', ali po okoliščinah še več. Če kmetič ali kdorkoli, ki v potu svojega obraza kruhek služi, stoka pod bremenom velikih davkov, bo li razbojnik, ki je človeški družbi le v nadlogo in strah, brezskrbno sedel v zaporu in ondi le toliko delal, da ne segnije, zraven pa morebiti bolje jedel ko kmet, ki s svojimi krvavimi žulji svojo hrano plačuje?« — 37. Novice, XXXI, list 48, 26. november 1873, str. 386. — 38. Novice, XVII, list 30, 27. julija 1859, str. 235—36. — 39. Novice, XIX, list 51, 18. decembra 1861, str. 421. — 40. Zgodnja danica, list 26, 19. grudna 1861, str. 208. — 41. Laibacher Zeitung, št. 62, 15. März 1867, str. 399, Novice XXV, list 12, 20. marca 1867, str. 99. —

42. Novice, XXX, list 29, 17. julija 1872, št. 233. — 43. Slovenski narod, IX, št. 33, 11. februar 1876. — 44. Laibacher Tagblatt, N. 32, 10. februar 1876. — 45. Slovenski biografski leksikon, 10. zvezek, Ljubljana 1967, str. 347. — 46. Prav tam, str. 346—355. — 47. Slovenski narod IX, št. 50, 2. marca 1876, št. 51, 3. marca 1876. — 48. Laibacher Tagblatt je ob koncu leta 1876 celo za-

pisal, da v načelu podpira odpravo smrtnih kazni, vendar je v isti sapi nato tudi že podpril smrtno obsodbo morilca Francesconija, ki je v Celovcu oropal in ubil poštarja. Gl. Laibacher Tagblatt, IX, N. 288, 16. Deceber 1876. — 49. Dr. Clemens Severus, Smrtna kazen, Ljubljanski zvon, XX, (1900), št. 7, str. 405—412. — 50. Christopher Hibbert, nav. delo, str. 145.

OSEMDESET LET OD USTANOVITVE SLOVENSKE DELAVSKE STRANKE

JANKO PLETERSKI

V dneh 15. in 16. avgusta 1976 je minilo 80 let, kar je bila ustanovljena stranka slovenskega delavstva, Jugoslovanska socialdemokratska stranka. Ustanovitev v letu 1896 seveda ne pomeni začetka organiziranega delavskega gibanja na naših tleh. Dobro je znano,¹ da ta začetek pomeni ustanavljanje delavskih izobraževalnih društev ob koncu 60 let in da se nato vsa 70 in 80 let pri nas nadaljuje razredno organiziranje delavstva, da v našem socialističnem gibanju doživljamo podobne politične usmeritve in ločevanja kot v splošnem v vsej Avstriji. Najvidnejši prvi vrh in hkrati prelom je pojav radikalno-socialistične struje pri nas in »krvavški« (Železnikarjev) proces leta 1884. Večjo zaslugo kot s svojo domnevno udeležbo v revolucionarnih dogodkih leta 1871 v Franciji si je France Železnikar pridobil s svojim vztrajanjem in s svojo zvestobo slovenskemu delavskemu gibanju, kljub pritiskom in obsodbi. Ko se je po dolgih hudih letih ječe vrnil v Ljubljano, se je brez obotavljanja zopet pridružil delavskemu, zdaj že socialdemokratskemu gibanju in čez nekaj let sodeloval tudi pri ustanavljanju Jugoslovanske socialdemokratske stranke.

V letih najhujšega zatiranja so vztrajali tudi njegovi tovariši, ki so ohranili nepretrganost dela ljubljanskega delavskega društva takrat, ko so se po nekaterih mestih Avstrije onemoglo razhajala. Vztrajali so zato, kot je dejal leta 1886 predsednik delavskega društva Scharner, »da se ve, da pravi delavski stan še živi...«, da kljub hudi toči, ki bije že dolgo let po našem polji... drobno zrno... obrodi obilen sad, kateri bo (pome-nil) življenje celemu delavskemu stanu.« -- »Kaj pa je k temu treba, dragi moji,« je Scharner še spráševal svoje tovariše in odgovarjal: »K temu je treba ljubezni, zločnosti in neustrahljivosti... Oklepajmo se za-

stave, katera nam sijajno vihra tukaj in v celi Evropi, še celo po celem svetu...«, okle-nimo se je za naš blagor in za naše postave in ostanimo hrabri in zvesti brez vsacega izdajstva in potem bomo mogli reči: »Naprej, zastava slave!«²

Od novega leta 1889 naprej so delavske organizacije v naših deželah bile del avstrijske socialdemokratske stranke in z njo tudi II. internacionale. Slovenska socialna demokracija se je krepila v rudarskih in drugih stavkah v letih 1889, 1890 in 1892, z uspešnim organiziranjem prvomajskih manifestacij in z izdajanjem slovenskega socialističnega glasila »Delavski list« v letih 1890—1891, ki se nam žal ni ohranil. Utrdila se je italijansko-slovensko-nemška organizacija v Trstu.

III. kongres avstrijske socialdemokratske stranke na Dunaju 5.—9. junija 1892, kjer pa ni bilo delegatov ne iz Ljubljane ne iz Trsta, je sprejel organizacijski statut, ki vsebuje določilo: »Kjer to zahtevajo jezikovne razmere, določamo agitacijske okraje ne glede na deželne meje.« V čeških deželah so tedaj že obstojale dvojne organizacije in konec leta 1893 se je češka socialna demokracija že konstituirala kot popolnoma samostojna, z lastnim statutom. Storjen je bil prvi, odločilni korak k postopni delitvi splošne avstrijske socialne demokracije v narodnostne delavske stranke, v teku katere je bila potem ustanovljena tudi JSDS.³ Že v letih po 1892 je opazen razvoj k tej organizacijski osamosvojitvi.

V organizacijskem pogledu je posebno pomembno, da je okrog leta 1892 opuščena stara oblika delavskih društev in da se je organizacija preusmerila v tako imenovano »obča delavska, izobraževalna, pravovarstvena in podporna društva«. Že naslov pove o njihovi vsestranosti. To so bila nekakšna